

Jazykové vnímanie slovensko-macedónskych vzťahov na tvorivom kontexte Zvonka Taneského

The Language Perception of Slovak-Macedonian Relationships on Creative Context of Zvonko Taneski

Abstract: HLAVATÁ, Renáta. *The Language Perception of Slovak-Macedonian Relations in the Creative Context of Zvonko Taneski*. The contribution analyzes the language perception of Slovak-Macedonian relations in the creative context of Zvonko Taneski. It uses new culturally oriented identifiers which influence the usage of explicit, implicit, universal and national elements in professional and essayistic texts.

Key words: culture, culturally oriented identifiers, Slovak-Macedonian literary and language relations, professional texts, essayistic style

Abstrakt: HLAVATÁ, Renáta. *Jazykové vnímanie slovensko-macedónskych vzťahov na tvorivom kontexte Zvonka Taneského*. Príspevok je zameraný na jazykové vnímanie slovensko-macedónskych vzťahov na tvorivom kontexte Zvonka Taneského. Rieši nové kulturológicky orientované identifikátory, ktoré vplyvajú na uchopenie explicitných, implicitných, univerzálnych a národných prvkov v odborných a esejistických textoch.

Kľúčové slová: kultúra, kultúrne identifikátory, slovensko-macedónske literárne a jazykové vzťahy, odborný text, esejistický štýl

V teoretických úvahách o modernom literárnom texte sa do centra pozornosti dostáva celý komplex otázok, ktoré smerujú k zásadnému uchopeniu určitého literárneho, literárno-historického či lingvistického javu alebo procesu na základe aplikácie filozofických, literárnoteoretických, lingvistických či metodologických východísk. Pri sledovaní vývoja slovensko-macedónskych literárnych, lingvistických a kultúrnych vzťahov a koncepcií je zrejmé, že podliehajú vplyvu dobových myšlienkových systémov, ale zároveň sú ovplyvňované formovaním vzťahu medzi literárnou teóriou (pohybujúcou sa na lingvistickom či estetickom póle)¹ a vlastnou literárnou tvorbou². Určujúcim východiskom pri sledovaní literárnej tvorby v určitom období sú rozličné prístupy k textu a dielu. Každá doba prináša diela písané novým spôsobom, novým jazykom, novou metodikou dešifrovania skutočností³. Súčasná literárna teória sa napríklad zameriava na všeobecné ontologické aspekty ľudského bytia v širšom kultúrnom či spoločenskom kontexte. Vstup kultúrnych, sociologicko-spoločenských, antropologicko-kognitívnych, psycholo-

gicko-biologických elementov do skúmania textov umeleckej literatúry je motivované aj snahou o komplexný výskum určitej špecifickej formy ľudského komunikatívneho správania⁴.

Kultúru ako univerzálnu pojmovú kategóriu považujeme za centrálnu a do veľkej miery integrujúci prvky súčasných humanitných vied⁵. Z globálneho antropologického pohľadu kultúru možno považovať za nadstavbový faktor existencie človeka, ba dokonca od istého časového bodu ontologickou nevyhnutnosťou. A hoci jej pôsobenie je často viac implicitné, intuitívne ako explicitné a exaktne merateľné, je evidentné, že bezprostredne vplyva svojim inštitucionálnym charakterom na správanie i myslenie jednotlivca, utváranie jeho postojov, názorových preferencií i hodnotiacich súdov a v neposlednom rade ovplyvňuje aj jazyk (reč), ktorý sa jednak v ontologickom zmysle (jazyk ako podstatná, kľúčová zložka existencie človeka), ale aj v globálnom zmysle (jazyk ako podstatný, kľúčový nástroj objektívneho i subjektívneho uchopenia a poznávania skutočností) stáva preukázateľne kultúrnym javom⁶.

¹ Objektivistický, lingvistický prístup zahŕňa štrukturálnu analýzu, semiotiku, sociolingvistiku a subjektivistický, estetický prístup obsahuje napr. hermeneutiku, recepcnú estetiku a kognitívnu psychológiu. Bližšie pozri: ŠTOCHL, Miroslav. *Teorie literární komunikace*. Praha 2005, s. 34-35.

² DOLNÍK, Juraj. *Sila jazyka*. Bratislava 2012, 366 s.

³ DUDOK, Miroslav. *Zachránený jazyk*. Nadlak 2008, 205 s.

⁴ FINDRA, Ján. *Štylistka slovenčiny*. Martin 2004, 232 s.

⁵ HLAVATÁ, Renáta. *Fenómén historizmu v myslení o literatúre. Metodologická reflexia o vzťahu ku kultúrnej a spoločenskej štruktúre*. Nitra 2011, 145 s.

⁶ Bližšie pozri: HORVÁTH, Miloš. Kultúrne identifikátory vo vybraných esejistických textoch Milana Rúfusa a Tomáša Halíka. In PEKAROVIČOVÁ, Jana – VOJTECH, Miloslav (eds.). *Studia Academica Slovaca 42 Prednášky XLIX. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava 2013, s. 197-207.

Vedecký výskum slovensko-macedónskych kontaktov a vzťahov sa stal zásluhou aj Zvonka Taneského systematickým a plánovitým. Vo svojich monografiách sa zamerával na mnohé fakty z minulosti cez nové metodologické hľadiská a teoretické postupy, ktoré pomáhajú recipientovi odhaľovať predtým nepovšimnuté súvislosti medzi minulým a prítomným v texte. Hľadaním nových teoreticko-recepčných vzťahov sa ukazuje Zvonkovi Taneskému ako možnosti výskumu skúmať literárny text cez entitu podliehajúcu novej dejinnej a kultúrnej každodennosti. Svoje odborné teoretické poznatky zameriava na analyticko-syntetické vymedzenie skúmaného problému cez dobové východiská s cieľom usúvzťažniť, doplniť, spresniť jednotlivé doterajšie poznatky siahajúce do obapolných vzájomných vzťahov.

Ako uvádza vo svojej monografii *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy* (2009, s.10) pod slovensko-macedónskymi vzťahmi treba rozumieť aj vzájomné preklady literárnych diel uvedených knižne, v literárnych časopisoch alebo v dennej tlači, ktoré predznamenal vzájomné priblíženie slovenského a macedónskeho literárneho vývoja. Takýto koncept výskumu umožňuje, podľa Zvonka Taneského, naplniť tézu o jazykovom preklade „v troch pozíciách“: 1. *jazykový preklad ako kultúrny čin*, 2. *jazykový preklad ako kultúra a zároveň aj literárne udalosť*, 3. *jazykový preklad ako kultúrny dokument*. Zároveň upozorňuje, (vychádza z vlastného presvedčenia), že skúmať súvislosti a vzťahy medzi inonárodnými literatúrami a kultúrami a vlastne aj medzi inými humanitnými disciplínami má zmysel iba vtedy, ak sa ukáže, aká je ich funkcia v prijímacom prostredí⁷.

Na uvedené nadviazal vlastnou iniciatívou Zvonko Taneski a zostavil *Macedónsko-slovenskú konverzačnú príručku* (Skopje, 2006), ktorá pomáha rozvíjať jazyko-kultúrne styky medzi dvoma slovanskými národmi, a to pri výučbe slovanského jazyka, ktorý si mohli študenti Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa vybrať v rámci školenia a pôsobenia macedónskeho lektora / Zvonka Taneského na Katedre slovenského jazyka⁸. Úvodnú časť príručky tvorí krátky prehľad dejín macedónskeho jazyka a stručná macedónska gramatika, ktorá poukazuje nielen na osobitosti macedónskeho jazykového systému v hláskoslovnej a tvaroslovnej rovine, ale so zreteľom na slovenského používateľa pristupuje k prezentovaniu jednotlivých gramatických javov pomocou kontrastívneho prístupu. Jadrom príručky sú základné komunikačné situácie usporiadané do tematicky ladených kapitol pod-

kapitol. Jednotlivé kapitoly obsahujú frázy viažuce sa k jednotlivým modelovým komunikačným situáciám a slovná zásoba je spojená s jednotlivými tematickými okruhmi. V rámci odborného kontextu je príručka venovaná jazykovej komunikácii, ktorá sa zameriava a čiastočne vychádza z hovorených fráz; z umeleckého štýlu zameraného na estetickosť vyjadrovania; z hovorového štýlu, pri ktorom sa vychádza z komunikačnej situácie, v ktorej sa realizuje; z hľadiska odbornej podávateľskej / vysielajúcej inštitúcie a odberateľskej / prijímacej inštitúcie atď. Súčasťou konverzačnej príručky je praktický slovensko-macedónsky slovník, v ktorom je zahrnutá slovná zásoba v rozsahu približne 2000 slov. Každé slovo, slovné spojenie je vybrané s istým zámerom, pretože obsahuje vlastné komunikačné stratégie spojené s rečovou komunikačnou situáciou, ktorú možno spojiť s problematikou rečových aktov. *Macedónsko-slovenská konverzačná príručka* je koncipovaná analogicky ako podobné príručky tohto typu, no jej prvenstvo je v tom, že je prvou špecializovanou komunikačno-konverzačnou príručkou, ktorá vyšla v čase pôsobenia Zvonka Taneského na Slovensku. Zároveň jej tematicky zamerané komunikačné situácie možno vnímať nielen ako komunikáty s istým súborom informácií a nejakých kultúrnych faktov vyžadujúcich si vlastnú komunikačnú perцепčnú „stratégiu“, ale tiež ako informačnú zásobáreň, t. j. priblíženie a pochopenie istých kultúrnych odlišností, ktoré možno nazvať informačno-komunikačnou schopnosťou vnímať odlišnosti, napr. cez naratívne kultúrne kontexty; cez „priblíženie“ popisovanej skutočnosti; cez zachovanie odstupu a časovo-kultúrneho rozdielu výpovede prostredníctvom popisovaných komunikačných udalostí.

Spoznávanie dimenzie interkultúrneho porozumenia je späté s poznávaním inakosti, ktorého cieľom je vnímať kultúrnu rozmanitosť ľudstva, z čoho vyrástla a prejavom čoho je kultúrna inakosť. A práve tu možno vychádzať z tézy, že kultúrna rozmanitosť vzišla zo schopnosti človeka vytvárať rozmanité životné formy⁹. Táto schopnosť zodpovedá potrebe konštituovania sveta, v ktorom sa človek prirodzene orientuje. Keďže schopnosťou človeka je vytvárať rozmanité životné formy možno ich označiť ako *kultúrny talent*¹⁰ čo je, podľa nášho názoru, podstatným činiteľom pre slovanské národy.

Pomocou jazyka sa vytvárajú rôzne verzie obrazu sveta a ich životné formy. Ide o komunikačný systém, v ktorom sa jazykový výraz stáva samostatným obrazom sveta¹¹. Na základe sledovania podobností jazyka a textov umeleckého a odborného štýlu¹² je možné špecificky pristupovať

⁷ TANESKI, Zvonko. *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy*. Bratislava 2009, 303 s.

⁸ TANESKI, Zvonko. *Macedónsko-slovenská konverzačná príručka (v každej situácii a pre každého)*. Skopje 2006, 108 s.

⁹ Bližšie pozri: GALLO, Ján. Lingvističeskije i metodičeskije aspekty meždukulturnoj komunikacii. In *Nauczanie jezykarosyjskeho jako obcego w szkole wyższej = Obučenie jazyka ruskomu jako kakinostrannom v sisteme vyššego obrazovanija*. Lublin 2012, s. 83-93.

¹⁰ Bližšie pozri: DOLNÍK, Juraj. *Jazyk, človek, kultúra*. Bratislava 2010, 221 s.

¹¹ VAŇKO, Juraj. *Komunikácia a jazyk*. Nitra 1999, 201 s.

¹² Bližšie pozri: MANDELÍKOVÁ, Lenka. *Analýza a interpretácia odborného textu (so zameraním na technický text)*. Trenčín 2012, 175 s.

k analýze odborných esejistických textov, ako svojrázne-
mu žánru, ako spôsobu videnia a metóde opisu a výkla-
du faktov, motivovaných autorským zámerom. Esejistický
štýl a esej ako žánrová forma sa v českom Slovníku lite-
rární teorie definuje ako „*druh umeleckej prózy, nie veľmi
rozsiahla literárnokritická alebo publicistická stať na témy
najrôznejších literárnych, kultúrnych, filozofických alebo
spoločensky aktuálnych problémov, ktoré sa autor spravidla
neusiluje vyčerpať úplne, do hĺbky, ale podať ich novým,
originálnym spôsobom.*“¹³ V eseji sa javy novo hodnotia,
porovnávajú a novým spôsobom usporadúvajú, pričom
možno vnímať vnútornú náplň, obsah myšlienky, ale aj jej
vonkajšiu podobu, kultivovanosť až ozdobnosť vo výraze¹⁴.
Preto možno v odbornej literárnej eseji pozorovať kríženie
vecnosti s estetickosťou až subjektivitou, autorovu osob-
nosť a jeho individuálny štýl a z hľadiska literárno-kultúr-
nej historizácie v umeleckom stvárnení, a to na základe
1. *interdisciplinarity* – je možné spájať v rámci výskumu
rozličné metódy a poznatky humanitných a spoločenských
vied – historiografie, kulturológie, lingvistiky a literárnej
teórie; 2. *neprehľadnosti textu* – ani jeden text nie je priezo-
rom ku skutočnosti, pretože každý text je súčasťou diskur-
zívnej praxe a plní určitú funkciu; 3. *textuálnej spletitosti*
– ani jeden text nie je monologický a monotematický, ale je
to priestor potenciálne súperiacich diskurzov; 4. *textuálna
odlišnosť* – v textoch je možné nájsť iné významy ako tie
zjavné, vyplývajúce z textu, a to prostredníctvom rôznych
signálov či zážitkov percipientov; 5. *spochybnenia textuál-
nej autority* – text často deklaruje, že má kontrolu nad nie-
čím, pričom stráca kontrolu nad sebou samým¹⁵.

V kontexte načrtnutých metodologických problémov
postupoval Zvonko Taneski vo svojich komparačných štú-
diách a monografických prácach, v ktorých explicitne ale-
bo implicitne „spracúval“ prvky (znaky) kultúry, resp. jej
stopy usúvzťažnil s príslušným výsekom mimojazykovej
kultúrnej reality so zreteľom na širšie pragmatické kontex-
tové súvislosti. K uvedenému nám poslúži pracovný ter-
mín *kultúrny identifikátor*, pod ktorým vo vzťahu k textu
(jazykovému komunikátu) možno rozumieť akúkoľvek
textovú sekvenciu (tvar, lexému, slovo, syntagmu, vetu,
súvetie, často i väčšie horizontálne segmenty textu), ktorá
má explicitný alebo implicitný vzťah ku kategórii kultúry,
v dôsledku čoho sa prostredníctvom takýchto sekvencií
manifestujú v texte určité vlastnosti (parametre) buď uni-
verzálnej kultúrnej alebo špecificky národno-kultúrnej po-
vahy¹⁶. Na základe vnútornej štruktúry a vzťahu k zobra-
zovanej kultúrno-spoločenskej realite, slovenský žurnalista
Miloš Horváth, navrhuje ďalej diferencovať na *explicitné
kultúrne identifikátory* (EKI) a *implicitné kultúrne identi-*

fikátory (IKI), a jednak na *univerzálne kultúrne identifi-
kátory* (UKI), odkazujúce na univerzálny antropologický
charakter kultúry, a naopak na *národné kultúrne identifi-
kátory* (NKI), ktoré sa vzťahujú na špecifický národný variant
kultúry (napr. v našom prípade slovenský, macedónsky...).
Miloš Horváth na základe vlastných zistení (2009, 2011,
2013) upozornil na zastúpenie *kultúrnych* identifikátorov
v tých druhoch a typoch textov, aj keď v nerovnakom po-
mere, v ktorých prevláda hybridizácia odbornosti a este-
tickosti vyjadrovania. Poukázal na žáner eseje a jemu zod-
povedajúci hybridný esejistický štýl, podľa neho, obsahuje
vysoké množstvo explicitných ako aj implicitných kultúr-
nych identifikátorov univerzálneho i špecificky národného
charakteru, čo vyplýva minimálne z dvoch skutočností.
Esej ako najvyšší, najexkluzívnejší žáner v štylistike sa pro-
totypovo tematicky viaže práve k závažným otázkam kul-
túry a umenia, čím celostnú kategóriu kultúry explicitne
zasahuje a ovplyvňuje¹⁷. Zároveň kvantitatívny a kvalitatív-
ny rozmach esejistiky priamo súvisí s atmosférou, ktorá pa-
nuje v spoločnosti, resp. s celou kultúrnou vyspelosťou jej
členov. Zjednodušene povedané, tam, kde stagnuje vývoj
kultúry, tam stagnuje i esej, pretože jej vnútorná fyziológia
je až príliš citlivá na absenciu tvorivého ducha a odopiera-
nie kritického myslenia.

Cieľom tvorivej osobnosti akou je Zvonko Taneski
je teoretické formovanie a utváranie „duchovnej“ stránky
slovanských literatúr (najmä slovenskej, českej a macedón-
skej), a tak vstupovať do medzikultúrneho priestoru s vyu-
žitím *národných a univerzálnych kultúrnych identifikátorov*.
Pri charakteristike jeho odborných štúdií a esejistických li-
terárno-kultúrnych textov možno vychádzať zo vzťahu me-
dzi kultúrno-historickým kontextom analyzovanej doby
a jeho odbornou-teoretickým či metaforickým vyjadrením.
Metafora je pevne spätá s teoreticko-odbornými štúdiami
Zvonka Taneského, ale aj s jeho odbornou esejistikou. Me-
tafora sa nachádza v próze, ale je príznačná aj pre poéziu,
resp. pre básnickú tvorbu, nakoľko posúva text na úroveň
umeleckého diela či esejisticko-odborného útvaru. S me-
taforou je však potrebné citlivo narábať čoho dôkazom sú
Taneského eseje uverejňované na internetovej stránke
www.casopislet.sk 2005, č. 3-5. Zvonko Taneski sa v ese-
jisticke ladených textoch venuje otázke remetaforizácie
slovenskej novšej poézie, pričom poukazuje na *univerzálne
kultúrne identifikátory* „živej“ metafory Ricoeura, Barthe-
sovo „tkanie pavučiny“ zvnútra, a zároveň upozorňuje
na *národné kultúrne identifikátory* v poézii Ľubomíra Fel-
deka (spätosť s tradičnými metaforickými postupmi) či
Jána Litváka a Evy Lukáčovej (netypické, neklasické expe-
rimentovanie a inovácie s básnickým jazykom; vlastné au-

¹³ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha 1997, s. 98.

¹⁴ SLANČOVÁ, Dana. *Praktická štylistika*. Prešov 1996, s. 137-137.

¹⁵ Bližšie pozri: ŠTOCHL, Miroslav. *Teorie literární komunikace*. Praha 2005, s. 181.

¹⁶ Bližšie pozri: HORVÁTH, Miloš. *Kultúrne identifikátory vo vybraných esejistických textoch Milana Rúfusa a Tomáša Halíka*. Bratislava 2013, s. 199.

¹⁷ HORECKÝ, Ján. *O jazyku a štýle kriticky a prakticky*. Prešov 2000, 161 s.

torské prístupy, ktoré ponúkajú metaforický básnický postup). Upozorňuje na rôzne autorské / národné metaforické modely, postupy a štýly spojené s novými generáciami, umeleckými trendmi, každodenným, civilným hovorom a prístupom. Podľa Taneského proces vzniku obrazných pomenovaní geneticky súvisí s napätím medzi slovom a vecou, ktoré básnik označuje a zároveň nie je dôležité, či ide o jednovýznamové alebo viacvýznamové pomenovanie. V jazykovom význame sa odráža ľudské / kultúrne poznanie mimojazykovej skutočnosti, ale vo svojej praktickej, intuitívnej rovine. Jazykový význam sa formoval v procese poznávania vonkajšieho aj vnútorného sveta na základe praktických, ale aj poznávaco-kultúrnych potrieb človeka. Podľa slovenského lingvistu Jána Kačalu (1998, s. 84) „... jazykový význam je výsledkom mnohostáročnej jazykotvornej a najmä abstrakčnej činnosti a zároveň sa v ňom prejavuje aj hierarchické usporiadanie výrazovej stránky jazyka“¹⁸. Na základe jazykovedného bádania sa nám jazykový význam ukazuje ako jednotný, ale zároveň zložitý, bohato diferencovaný a štruktúrovaný fenomén nevyhnutne usúvzťažnený so zodpovedajúcim jazykovým výrazom na rozličných úrovniach jazykového systému a tvoriaci obsahovú, ideálnu zložku jazykového znaku vo vzťahu k formálnej, materiálnej zložke jazykového znaku. Súvzťažnosť jazykového významu s jazykovým výrazom na rozličných úrovniach jazykovej stavby nám umožňuje rozlíšiť štyri druhy jazykového významu: 1. *lexikálny* (zodpovedá lexikálnym jednotkám, resp. pomenovaniam, a to jednoslovným alebo viacslovným, t.j. lexikalizovaným spojeniam, rozmanitým typom obrazných pomenovaní vrátane frazeologizmov a viacslovným terminologickým pomenovaniam); 2. *slovotvorný* (vyplýva zo vzťahu slovotvorných zložiek /slovotvorného základu a slovotvornej prípony, prípadne [aj] slovotvornej predpony a zodpovedá odvodeným / derivovaným, slovotvorne motivovaným lexikálnym jednotkám); 3. *morfologický* (vymedzuje sa súborom gramatických / morfologických kategórií); 4. *syntaktický* (tvorí ho obsahová stránka syntaktickej konštrukcie a obsahovou stránkou syntaktickej konštrukcie je syntaktický vzťah ako báza, na ktorej sa gramatické tvary plnovýznamových slov ako členov konštrukcie spájajú do kvalitatívne vyšších jednotiek).

Problematike poézii Jána Ondruša a chápaniu tvorivých činností básnika cez jeho modely obraznosti sa venoval Zvonko Taneski v monografii *Metaforické modely obraznosti v poézii Jána Ondruša* (2008), pričom vychádzal nielen z literárnovedných, ale aj jazykovedných, se-

miotických a kulturologických pohľadov¹⁹. Komparačne „nazrel“ a porovnal naturel obraznosti a metaforickosti južnoslovanských národov s obraznosťou v slovenskej poézii. Na základe niekoľkých druhov Ondrušovej metaforu sledoval východiská a obmedzenia všeobecnej teórie v konfrontácii s niektorými otázkami umeleckej či štylisticko-kognitívnej metaforu. Zameral sa na dva, „pracovne“ vyčlenené hlavné ciele, v ktorých sa *pokúšal* nazerať na *metaforu* cez prizmu jej vlastných protirečení či problémových momentov v skúmanej poézii a zároveň sa zameral na básnickú metaforu cez textovo-umeleckú rovinu, teda skúmal otázky principiálnej motivovanosti metaforu (*metaforu zvuku, metaforu hlasu, podoby vizuálnej metaforu, substantívnu a objektívnu metaforu, adverbiálnu metaforu, genitívnu metaforu, rozkazovaco-želacie metaforické výrazy* atď.).

Na záver nášho exkurzu do problematiky slovensko-macedónskych vzťahov cez problematiku jazykových komunikačných udalostí a problematiku kultúrnych identifikátorov v teoreticko-odborných štúdiách a esejistických prácach Zvonka Taneského možno konštatovať, že pri našom spôsobe videnia skúmanej problematiky sme sa pokúsili dokázať vzájomnú silnú previazanosť antropologickej kategórie kultúry s odborným a esejistickým textom.

SUMMARY: *The Language Perception of Slovak-Macedonian Relations in the Creative Context of Zvonko Taneski*. From the point of view of theory, the modern literary text instigates attention a whole series of complex questions which head towards seizing of certain literary, cultural, or linguistic facets or processes in the application of philosophical, linguistic or methodological maxims. Following the development of Slovak-Macedonian literary, linguistic, and cultural relations and conceptions it is clear that they are subjected to the influence of time through their respective systems. However, at the same time, they are influenced by the forming of relationships between literary theory and literary production of both national cultures.

PaedDr. Renáta Hlavatá, PhD.
Katedra slovenského jazyka
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta
Štefánikova 67
949 74 Nitra
rhlavata@ukf.sk

¹⁸ KAČALA, Ján. *Syntaktický systém jazyka*. Pezinok 1998, 144 s.

¹⁹ TANESKI, Zvonko. *Metaforické modely obraznosti v poézii Jána Ondruša*. Nitra 2008, 208 s.